

ԷԿՈԼՈԳԻԱԿԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔՆԵՐԻ ՊԱՇՏՊԱՆՈՒԹՅԱՆ ԻՐԱՎԱԿԱՆ ՀԻՄՔԵՐԻ ԲԱՐԵԼԱԿՄԱՆ ՀՐԱՄԱՅՆԱԿԱՆԸ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆՈՒՄ

Էդգար Էդուարդի Շաթիրյան

*Երևանի պետական համալսարանի իրավագիտության
ֆակուլտետի սահմանադրական իրավունքի ամբիոնի դոցենտ*

I. Նախաբան

Հայաստանի Հանրապետությունում հասարակական կազմակերպությունների դատավարական իրավասությունները արձանագրված են արձանագրություններով, մասնավորապես՝ «actio popularis» ինստիտուտի տեսանկյունից, արդիականություն են ձեռք բերել վերջին տարիներին՝ պայմանավորված հասարակական, առավելապես՝ բնապահպանական կազմակերպությունների կողմից վարչական ակտերը դատական կարգով վիճարկելու գործընթացներով: Հարկ է նկատել, որ այս կապակցությամբ կայացված դատական ակտերը չեն առանձնանում օրենքների կիրառման անհրաժեշտ միասնականությամբ, իսկ ՀՀ սահմանադրական դատարանի՝ խնդրո առարկա որոշումներին տրվել են տարաբնույթ մեկնաբանություններ: Նշենք, որ սույն ոլորտում առկա հիմնախնդիրները և դրանց վերաբերյալ երբեմն իրարամերձ դիրքորոշումները հատուկ են ոչ միայն Հայաստանի Հանրապետությանը, այլև արտասահմանյան մի շարք պետություններին, ինչն էլ ավելի է ընդգծում այդ հիմնախնդիրների արդիականությունը և դրանց համալիր հետազոտության արդյունքներով միասնական իրավակիրառ պրակտիկայի ձևավորման անհրաժեշտությունը:

Սույն հոդվածի շրջանակներում քննության նյութ կդառնա էկոլոգիական իրավունքների պաշտպանությանն ուղղված ներպետական և միջազգային-իրավական որոշ կառուցակարգերի բարելավման արդի միտումները՝ հաշվի առնելով այդ կապակցությամբ ձևավորված դատական պրակտիկան:

II. Հասարակական կազմակերպությունների դատավարական իրավասությունների վերաբերյալ ՀՀ օրենսդրության սահմանադրականությունը և այս կապակցությամբ ձևավորված դատական պրակտիկան

Օրհուսի կոնվենցիայում ամրագրված պարտավորությունների՝ ՀՀ Սահմանադրությանը համապատասխանության հարցը որոշելու վերաբերյալ գործով ՀՀ սահմանադրական դատարանի որոշման մեջ ամրագրված է, որ կոնվենցիայով Հայաստանի Հանրապետությունը ստանձնել է մի շարք պարտավորություններ, այդ թվում՝ «ներպետական օրենսդրության շրջանակներում ապահովել արդարադատական համակարգի կամ անկախ և անաչառ մարմնի միջոցով կոնվենցիայով նախատեսված անձանց խախտված իրավունքների վերականգնման առավելագույնս հեշտացված հնարավորություն, ընդհուպ՝ արդարադատության մատչելիության ֆինանսական կամ այլ խոչընդոտների վերացման կամ նվազեցման համապատասխան հա-

մակարգի ստեղծումը»¹: Ուշադրության է արժանի սույն որոշման 3-րդ կետում տեղ գտած այն ձևակերպումը, համաձայն որի՝ Կոնվենցիայում ամրագրված պարտավորությունները կոչված են ապահովելու նաև անձի խախտված իրավունքների, ազատությունների դատական պաշտպանության և իրավաբանական օգնություն ստանալու իրավունքի իրականացումը:

Թեղուտի հանքավայրի առնչությամբ կայացված դատական ակտերում ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի (28.11.2007թ.)² 3-րդ հոդվածի առաջին մասի առաջին կետի՝ «խախտվել» բառից հետո «նրա» արտահայտության³ սահմանադրականության հարցի հետ կապված՝ ՀՀ սահմանադրական դատարանի որոշմամբ⁴ անհրաժեշտություն առաջացավ արմատապես անդրադառնալու հասարակական կազմակերպությունների դատավարական իրավասությունների խնդրին: Մասնավորապես, վերլուծելով վիճարկվող նորմը և այն համադրելով ՀՀ Սահմանադրության 18-րդ հոդվածի (2005թ. խմբ.) դրույթների հետ, Սահմանադրական դատարանը գտել է, որ այդ նորմը համապատասխանում է ՀՀ Սահմանադրությանը նշված որոշման մեջ արտահայտված իրավական դիրքորոշումների շրջանակներում:

Այդ կապակցությամբ ՀՀ սահմանադրական դատարանն արձանագրել է. «ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի ուսումնասիրությունը ցույց է տալիս, որ վերջինս և, մասնավորապես, դրա 3-րդ հոդվածը շահագրգիռ հասարակական կազմակերպությունների առնչությամբ չի սահմանել ուրիշի խախտված իրավունքների համար դատարան դիմելու իրավունքի *իրացման դեպքերը և կարգը* (ընդգծումը մերն է): ...սահմանադրական դատարանը գտնում է, որ ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքը շահագրգիռ (կանոնադրական համապատասխան իրավասությամբ օժտված) հասարակական կազմակերպությունների համար, որպես իրավաբանական անձ, կարող է սահմանել տվյալ ոլորտում անձանց խախտված իրավունքների համար դատարան դիմելու իրավունքի իրացման դեպքերը և կարգը՝ հաշվի առնելով *actio popularis* բողոքների ինստիտուտի առնչությամբ եվրոպական ներկա զարգացումների միտումները: Նման իրավակարգավորումը կնպաստեր ոչ միայն խախտված իրավունքների և օրինական շահերի պաշտպանության, այդ թվում՝ դատական պաշտպանության արդյունավետությանը, այլև կբարձրացներ քաղաքացիական հասարակության բաղադրատարր հանդիսացող հասարակական կազմակերպությունների դերը: Ընդ որում, ուրիշի խախտված իրավունքների համար դատարան կամ այլ մարմիններին ու պաշտոնատար անձանց դիմելու իրա-

¹ ՀՀ սահմանադրական դատարանի 2000թ. դեկտեմբերի 26-ի թիվ ՍԴՈ-269 որոշման 2-րդ կետը:

² Օրենսգրքն ուժը կորցրել է 05.12.2013 թվականին (ՀՕ-139-Ն):

³ 05.12.2013թ. ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 3-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ յուրաքանչյուր ֆիզիկական կամ իրավաբանական անձ սույն օրենսգրքով սահմանված կարգով իրավունք ունի դիմելու վարչական դատարան, եթե համարում է, որ պետական կամ տեղական ինքնակառավարման մարմնի կամ դրա պաշտոնատար անձի վարչական ակտով, գործողությամբ կամ անգործությամբ խախտվել են կամ անմիջականորեն կարող են խախտվել նրա՝ ՀՀ Սահմանադրությամբ, միջազգային պայմանագրերով, օրենքներով կամ այլ իրավական ակտերով ամրագրված իրավունքները և ազատությունները... Այս առումով կարելի է փաստել, որ ՀՀ վարչական դատավարության նոր օրենսգրքում տեղ են գտել նույնական դրույթներ, ինչ 28.11.2007 թվականի օրենսգրքում:

⁴ ՀՀ սահմանադրական դատարանի 2010թ. սեպտեմբերի 7-ի թիվ ՍԴՈ-906 որոշումը:

վունքի իրացման դեպքերը և կարգը սահմանելիս հարկ կլինի հաշվի առնել միայն այն հասարակական կազմակերպություններին, որոնց նպատակներից են կոլեկտիվ կամ համայնքային կոնկրետ շահերի պաշտպանությունը: Այս դիրքորոշումը համահունչ է նաև «Հասարակական կազմակերպությունների մասին» ՀՀ օրենքի 15-րդ հոդվածի 1-ին մասի 3-րդ կետին, որի համաձայն՝ կազմակերպությունն իր կանոնադրությամբ նախատեսված նպատակներն իրականացնելու համար իրավունք ունի օրենքով սահմանված կարգով ներկայացնել ու պաշտպանել իր և իր անդամների իրավունքները և օրինական շահերն այլ կազմակերպություններում, դատարանում, պետական կառավարման և տեղական ինքնակառավարման մարմիններում: Վարչական դատավարությունում այլոց իրավունքների պաշտպանությամբ դատարան դիմելու իրավունքի (“Actio popularis”) առնչությամբ միջազգային փորձի ուսումնասիրության արդյունքները վկայում են, որ, որպես կանոն, եվրոպական երկրներում այս ինստիտուտն իր դասական իմաստով և լրիվ ծավալով կիրառություն չունի... Բոլոր դեպքերում հիմնական մոտեցումն այն է, որ առանց իրավական շահի actio popularis-ը պետք է բացառվի»¹:

Այսպիսով, կարելի է արձանագրել, որ ՀՀ սահմանադրական դատարանը հանգել է այն եզրակացությանը, որ ինչպես «Հասարակական կազմակերպությունների մասին» ՀՀ օրենքի 15-րդ հոդվածի դրույթները, այնպես էլ ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի (28.11.2007թ.) 3-րդ հոդվածի վիճարկվող դրույթները, ըստ էության, չեն բացառում հասարակական կազմակերպությունների կողմից համապատասխան *իրավական շահագրգռվածության* պայմաններում այլոց իրավունքները պաշտպանելը «actio popularis» սկզբունքով: Ընդ որում, այդպիսի եզրահանգման հիմքն են ՀՀ Սահմանադրության 18-րդ և 19-րդ հոդվածներում (2005թ. խմբ.) ամրագրված դրույթները, որոնք ևս չեն բացառում «ուրիշի խախտված իրավունքների պաշտպանության նկատառումներով դատարան դիմելու հնարավորությունը»:

Հասարակական կազմակերպությունների կողմից վարչական գործերով դատարան հայց ներկայացնելու իրավունքի իրացման առանցքային չափանիշը իրավական շահագրգռվածությունն է, ինչի կապակցությամբ ՀՀ վճռաբեկ դատարանն արտահայտել է հետևյալ իրավական դիրքորոշումը. «Սույն գործով «Էկոլոյար» բնապահպանական հասարակական կազմակերպությունն Օրիուսի կոնվենցիայի² իմաստով «շահագրգիռ»³ կազմակերպություն է, հետևաբար՝ օգտվում է այդ կազմակերպության կանոնադրական նպատակներից բխող, շրջակա միջավայրի պահպանությանը վերաբերող հարցով դատական պաշտպանության իրավունքից»⁴:

¹ Սույն տեղում, կետեր 6-8:

² «Շրջակա միջավայրի հարցերի առնչությամբ տեղեկատվության մատչելիության, որոշումների ընդունման գործընթացին հասարակայնության մասնակցության և արդարադատության մատչելիության մասին» 1998 թվականի կոնվենցիա (Օրիուսի կոնվենցիա):

³ «Շահագրգիռ հասարակայնությունը» շրջակա միջավայրին վերաբերող հարցերով որոշումների ընդունման գործընթացի արդյունքում ազդեցություն կրող և (կամ) նման ազդեցության ենթակա և (կամ) նշված գործընթացում շահագրգռված հասարակայնությունն է: Ելնելով սույն սահմանման իմաստից՝ շրջակա միջավայրի պահպանության հարցերով զբաղվող և ազգային օրենսդրությամբ ներկայացվող պահանջներին համապատասխանող ոչ կառավարական կազմակերպությունները համարվում են շահագրգիռ կազմակերպություններ (Օրիուսի կոնվենցիայի 2-րդ հոդ. -ի 5-րդ կետ):

⁴ ՀՀ վճռաբեկ դատարանի 30.10.2009թ. որոշումը թիվ ՎԴ/3275/05/09 վարչական գործով:

Խնդրո առարկայի հետ կապված ուշադրության է արժանի ՀՀ վարչական դատարանի 2010 թվականի մարտի 24-ի վճիռը թիվ ՎԴ/3275/05/09 գործով, որում մասնավորապես նշված է. «Վարչական արդարադատությունը կրում է հասցեավորված բնույթ: Այսինքն՝ անձը ցանկացած կամ վերացական պահանջներով դատական պաշտպանության դիմել չի կարող, այլ նա կարող է դիմել դատարան, երբ հանդիսանում է շահագրգիռ անձ, այսինքն՝ վարչական մարմնի կողմից խախտվել են անձի հանրային սուբյեկտիվ իրավունքները: Վարչական դատավարությունն առաջին հերթին ծառայում է մարդու և քաղաքացու իրավունքների, անձնական շահերի պաշտպանությանը: Դա նշանակում է, որ վարչական արդարադատություն կարող է հայցել միայն այն անձը (ֆիզիկական կամ իրավաբանական), որը գտնում է, որ վարչարարությամբ իր իրավունքները կամ շահերն անմիջականորեն շոշափվել են: Անձինք չեն կարող դատարանում հայցել անձամբ իրենց չվերաբերող որևէ վարչարարության ստուգում միայն այն պատճառով, որ նրանք ընդհանրապես շահագրգռված են վարչական մարմինների իրավաչափ գործունեության մեջ»¹:

Հղում կատարելով ՀՀ սահմանադրական դատարանի 2000 թվականի դեկտեմբերի 26-ի թիվ ՍԴՈ-269 որոշմանը՝ ՀՀ վարչական դատարանն արձանագրել է. «Որոշմամբ մեկ անգամ ևս փաստվում է, որ Օրիուսի կոնվենցիան հասարակական կազմակերպություններին ուղղակի դատավարական իրավասություններով չի օժտում: Ավելին, նշված կոնվենցիայից նման պարտավորություն ուղղակի չի բխում, քանզի պետությունը պետք է «ներպետական օրենսդրության շրջանակներում ապահովի արդարադատական համակարգի կամ անկախ և անաչառ մարմնի միջոցով կոնվենցիայով նախատեսված անձանց խախտված իրավունքների վերականգնման առավելագույնս հեշտացված հնարավորություն»: Նման իրավասությունները ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքով արդեն իսկ սահմանված են, ինչը հնարավորություն է տալիս իրականացնել անձանց խախտված իրավունքների լիակատար պաշտպանություն, որոնց թվում, սակայն, հասարակական կազմակերպությունները ներառված չեն»²: Սույն գործով կայացված դատական ակտից ակներև է դառնում, որ դատարանն առաջնորդվել է այն տրամաբանությամբ, որ գործող օրենսդրությունը բացառում է հասարակական կազմակերպությունների կողմից այլոց իրավունքների դատական պաշտպանության հնարավորությունը՝ մերժելով կազմակերպության հայցը: ՀՀ վճռաբեկ դատարանի 01.04.2011թ. որոշմամբ սույն գործով ներկայացված վճռաբեկ բողոքը մերժվեց³: Ընդ որում որոշման մեջ հղում է կատարված ՀՀ սահմանադրական դատարանի 2010թ. սեպտեմբերի 7-ի թիվ ՍԴՈ-906 որոշմանը, որով այդպիսի մասնակցությունը, ըստ էության, իրավաչափ է համարվել:

Հասարակական կազմակերպությունների դատավարական իրավասությունների հիմքում ընկած է բացառապես օբյեկտիվ իրավական շահագրգռվածությունը, կամ, այլ կերպ ասած, տվյալ պարագայում էականն օբյեկտիվ իրավունքի խախտումն է: Խոսքը վերաբերում է այն օբյեկտիվ իրավունքի խախտմանը, որն ու-

¹ Այդ կապակցությամբ Տե'ս նաև ՀՀ դատարանների նախագահների խորհրդի 17.09.2011թ. թիվ 127 որոշումը «Հայաստանի Հանրապետության վարչական դատավարության օրենսգրքի 79-րդ հոդվածի կիրառման դատական պրակտիկայի մասին»:

² ՀՀ վարչական դատարանի 24.03.2010թ. վճիռը թիվ ՎԴ/3275/05/09 գործով:

³ ՀՀ վճռաբեկ դատարանի 01.04.2011թ. որոշումը թիվ ՎԴ/3275/05/09 վարչական գործով:

նի հանրային նշանակություն, բխում է հանրային հարաբերություններից, և որում, իր կանոնադրական նպատակներեց ելնելով, տվյալ հասարակական կազմակերպությունն ունի «բավականաչափ շահագրգռվածություն»: Նկատենք, որ սույն եզրույթն իր ամրագրումն է ստացել Օրհուսի կոնվենցիայի 9-րդ հոդվածի 2-րդ կետով¹, ինչի կապակցությամբ ՄԱԿ-ի Եվրոպական տնտեսական հանձնաժողովի կազմում գործող Օրհուսի կոնվենցիայի համապատասխանության կոմիտեն համապատասխան որոշման մեջ արձանագրել է, որ, Թեղուտի հանքավայրի շահագործմանն առնչվող վարչական ակտերը վիճարկող՝ «Էկոդար» բնապահպանական հասարակական կազմակերպության ներկայացրած դատական հայցը վարույթ չընդունելով, խախտվել են Օրհուսի կոնվենցիայի 9-րդ հոդվածի 2-րդ կետի պահանջները²:

2014 թվականին հաստատվել է Համապատասխանության կոմիտեի՝ 2013 թվականի վերոնշյալ որոշումը՝ արձանագրելով, որ Թեղուտի հանքավայրի շահագործման օրինականությունը վիճարկող հայցով հասարակական միավորումներին դատարան դիմելու իրավունքից զրկելով՝ Հայաստանի կառավարությունը խախտել է Օրհուսի կոնվենցիայով ամրագրված հասարակական միավորումների՝ հանրային շահերի պաշտպանության հայցով դատարան դիմելու իրավունքը³:

Քննարկվող հիմնախնդրին լուծում տալուն, թերևս, կարող են նպաստել «Հասարակական կազմակերպությունների մասին» ՀՀ նոր օրենքի նախագծով (այսուհետ՝ Նախագիծ) առաջադրված իրավակարգավորումները: Նախագծի⁴ 16-րդ հոդվածում թվարկված են կազմակերպության իրավունքները, այդ թվում՝ կազմակերպության կողմից իր կանոնադրության նպատակներին համապատասխան՝ դատարանում օրենքով սահմանված կարգով իր և իր անդամների, շահառուների և կամավորների իրավունքներն ու օրինական շահերը ներկայացնելն ու պաշտպանելը

¹ «Յուրաքանչյուր Կողմ ազգային օրենսդրության շրջանակներում պարտավոր է ապահովել, որ շահագրգիռ հասարակայնության ներկայացուցիչները, ովքեր ցուցաբերում են բավականաչափ շահագրգռվածություն կամ որպես այլընտրանքային տարբերակ համարում են, որ տեղի է ունեցել այս կամ այն իրավունքի խախտում, եթե դա համապատասխան Կողմի վարչական վարույթի նորմերով սահմանվում է որպես նախապայման, ունենան հնարավորություն, ազգային օրենսդրությամբ նախատեսված դեպքերում և առանց ստորև բերված 3-րդ կետի կամ սույն Կոնվենցիայի այլ համապատասխան դրույթների խախտման, դատարանում և (կամ) օրենքին համապատասխան ստեղծված անկախ և անկողմնակալ մարմնում՝ ընդունված որոշումների վերանայման հնարավորություն՝ 6-րդ հոդվածի դրույթների շրջանակներում ընդունված ցանկացած որոշման, կատարված գործողության կամ անգործության օրինականությունը նյութական և ընթացակարգային իրավունքի տեսանկյունից վիճարկելու նպատակով»:

² Միաժամանակ, Կոմիտեն ՀՀ կառավարությանն առաջարկել է փոփոխություններ կատարել, մասնավորապես՝ «Հասարակական կազմակերպությունների մասին» ՀՀ օրենքում և ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքում՝ հստակորեն ամրագրելով հասարակական կազմակերպությունների՝ վարչական մարմինների գործողությունները դատական կարգով վիճարկելու իրավունքը (Findings and recommendations with regard to communication ACCC/C/2011/62 concerning compliance by Armenia (adopted by the Compliance Committee on 28 June 2013), "IV. Conclusions and recommendations"):

³ Economic Commission for Europe, Meeting of the Parties to the Convention on Access to Information, Public Participation in Decision-making and Access to Justice in Environmental Matters (Fifth session, Maastricht, the Netherlands, 30 June and 1 July 2014), Decision V/9a on compliance by Armenia:

⁴ Տե՛ս նախագծի լրամշակված տարբերակը (<http://www.parliament.am/drafts.php?sel=showdraft&DraftID=41241>)

(մաս 1, կետ 7): Ընդ որում, Նախագծի վերոնշյալ հոդվածով ամրագրված կարգավորումներին համապատասխան՝ *կազմակերպությունն իր շահառուների* դրա կանոնադրությամբ նախատեսված անձանց կամ անձանց խմբերի, *օրինական շահերը դատարանում ներկայացնելու է շրջակա միջավայրի պահպանության ոլորտում* (մաս 2): Այլ կերպ ասած, Նախագծով առաջադրված համապատասխան կարգավորման չվերանայման դեպքում կազմակերպությանը հնարավորություն է տրվելու իր շահառուների օրինական շահերը դատարանում ներկայացնել բացառապես մեկ ոլորտում, որպիսի օրենսդրական կարգավորման պայմաններում առնվազն ամբողջական լուծում չի տրվի հասարակական կազմակերպությունների դատավարական իրավասությունների հիմնախնդրին՝ նկատի ունենալով դրանց և դրանց գործունեության ոլորտների բազմազանությունը: Հատկանշական է, որ մինչ Նախագծի լրամշակումը, նախատեսվում էր քննարկվող հարցին լուծում տալ «Հայաստանի Հանրապետության վարչական դատավարության օրենսգրքում լրացումներ կատարելու մասին» ՀՀ օրենքի նախագծով¹, որի 216.6-րդ հոդվածի 1-ին մասով ամրագրված էր, որ հասարակական կազմակերպությունը հնարավոր կամ փաստացի շահառուների օրինական շահերը դատարանում ներկայացնում է շրջակա միջավայրի, պատմամշակութային արժեքների պահպանության, ինչպես նաև օրենքով ուղղակիորեն սահմանված այլ ոլորտներում: Այսպիսով, Նախագծով ամրագրված համապատասխան կարգավորման հետ կապված, կարելի է արձանագրել հետքայլ ի համեմատ մինչ այդ մեկ այլ օրինագծով նախատեսված կարգավորման:

Նախագծի 16-րդ հոդվածի 3-րդ մասում թվարկված են այն պայմանները, որոնց *միաժամանակյա առկայության պայմաններում կազմակերպությունը շրջակա միջավայրի պահպանության ոլորտից բխող հարցերով կարող է հայց ներկայացնել դատարան*: Դրանք են՝

1) հայցադիմումը պետք է բխի կազմակերպության կանոնադրական նպատակներից և խնդիրներից և ուղղված լինի կազմակերպության շահառուների՝ կազմակերպության կանոնադրային նպատակների հետ կապված կոլեկտիվ շահերի պաշտպանությանը,

2) «Շրջակա միջավայրի վրա ազդեցության գնահատման և փորձաքննության մասին» ՀՀ օրենքի շրջանակներում կազմակերպությունը պետք է մասնակցած լինի հիմնադրությամբ փաստաթղթերի² կամ նախատեսվող գործունեության վերաբերյալ հանրային քննարկումներին կամ կազմակերպությանը հանրային քննարկումներին մասնակցելու հնարավորություն տրված չլինի, և

3) հայց ներկայացնելու պահին նախորդող առնվազն 2 տարվա ընթացքում կազմակերպությունը պետք է գործունեություն ծավալած լինի վերոնշյալ ոլորտում:

Վերոնշյալ պայմանների ամրագրումն օրենսդրական մակարդակում բնորոշ է նաև Օրիուսի կոնվենցիայի անդամ որոշ պետությունների: Միաժամանակ, պետք է

¹ Այն ներառված էր Նախագծի ընդունմամբ պայմանավորված, Հայաստանի Հանրապետության մի շարք օրենքներում փոփոխությունների և (կամ) լրացումների կատարում նախատեսող օրինագծերի փաթեթում:

² Շրջակա միջավայրի վրա հնարավոր ազդեցություն ունեցող փաստաթղթերի (քաղաքականություն, ռազմավարություն, հայեցակարգ, ուրվագիծ, բնական ռեսուրսների օգտագործման սխեմա, ծրագիր, հատակագիծ, քաղաքաշինական ծրագրային փաստաթուղթ) նախագծեր («Շրջակա միջավայրի վրա ազդեցության գնահատման և փորձաքննության մասին» 21.06.2014թ. ՀՀ օրենքի հոդ. 4, մաս 1, կետ 6):

նկատի ունենալ, որ քննարկվող հիմնախնդրի հետ կապված զարգացումներն ընթանում են ոչ կառավարական կազմակերպությունների (այդ թվում՝ բնապահպանական) համար արդարադատության լայն մատչելիություն ապահովելու ուղղությամբ:

III. Հասարակական կազմակերպությունների դատավարական իրավասությունների վերաբերյալ արտասահմանյան դատական պրակտիկան

Արտասահմանյան առանձին պետություններում ոչ կառավարական կազմակերպությունների locus standi (legal standing)-ն պայմանավորված է իրավունքների և օրինական շահերի առկայությամբ, և դատարանների կողմից դրան տրվում է նեղ կամ լայն մեկնաբանություն: Այսպես, օրինակ, 1998 թվականին Եվրոպական համայնքների դատարանը հրաժարվեց բնապահպանական հարցերով իրավասությունների հարցի հետ կապված որդեգրել լայն մոտեցում *«Գրինպիսի խորհուրդը և այլք ընդդեմ Եվրոպական հանձնաժողովի» գործով* (C-321/95, (1998) ECR I-1651): Մի քանի մասնավոր անձինք և ոչ կառավարական կազմակերպությունը դատարան էին ներկայացրել հայցադիմում՝ վիճարկելով Իսպանիայի կողմից Կանարյան կղզիներում արդյունահանվող հումքով աշխատող երկու էլեկտրակայանների կառուցման Եվրոպական Միության կողմից ֆինանսավորման օրինականությունը: Առաջին ատյանի դատարանը հրաժարվեց քննել գործը, ինչին հետևեց Եվրոպական համայնքների դատարանի մերժումը: «Եվրոպական ընկերակցության հիմնադրման մասին» պայմանագրի համապատասխան դրույթի (հոդված 230(4))¹ համաձայն՝ ցանկացած ֆիզիկական կամ իրավաբանական անձ կարող է ներկայացնել հայցադիմում՝ վիճարկելով այն որոշումները, որոնք ընդունվել են նշված անձի նկատմամբ՝ անհատապես, ինչպես նաև այն որոշումները, որոնք թեև ընդունված են այլ անձի հասցեագրված կանոնակարգի կամ որոշման ձևով, սակայն անմիջականորեն և անհատապես շոշափում են նրա շահերը:

Առաջին ատյանի դատարանը որոշեց, որ Գրինպիսը՝ որպես ոչ կառավարական կազմակերպություն, չի կարող ունենալ locus standi, քանզի այդ կազմակերպությունը չի ներկայացնում locus standi ունեցող անձանց և չունի սեփական որոշակի շահագրգռվածություն: Հասարակական ընդհանուր շահի առկայության դեպքում locus standi-ի և Եվրոպական Միության օրենքների կիրառության ոլորտում բացերի (պայմանավորված վերը նշված 230-րդ հոդվածի սահմանափակ մեկնաբանությամբ) վերաբերյալ «Գրինպիս» կազմակերպության փաստարկները, ինչպես նաև փաստարկն այն մասին, որ շրջակա միջավայրի վրա ազդեցության գնահատման ընթացակարգի վերաբերյալ տեղեկատվություն և խորհրդատվություն ստանալու իրավունքը նրան թույլ է տալիս դիմել դատարան, հաշվի չառնվեցին Եվրոպական համայնքների դատարանի կողմից:

Որոշ պետություններում, որտեղ սահմանված են օրինական շահի առկայությունը ստուգելու օրենսդրական խիստ պահանջներ, locus standi-ն ընդլայնվել է մեկնաբանության միջոցով: Այս առումով բնապահպանական կազմակերպությունները locus standi-ի ձեռքբերման հարցում որոշակի հաջողության են հասել Նորվեգիայում, թեև այստեղ կիրառվում է օրինական շահի առկայության չափանիշը²: Դեռևս 1979 թվականին «Alta»-ի գործով նորվեգական բնապահպանական ընկերությանը

¹ europa.eu.int/eur-lex/en/treaties/dat/ec_cons_treaty_en.pdf.

² Section 28 of the Administration Act (Forvaltningsloven) and section 54 of the (Civil) Procedure Act (Tvistemalsloven) require that a party has a “legal interest”. Bugge, Hans Christian, The new article on environmental protection in Norway’s Constitution, in World Survey, op. cit., էջ 321, (“There are no special rules for environmental rights and interest”).

(Norges Naturvernforbundet) վերապահվեց locus standi: Այս կապակցությամբ Նորվեգիայի գերագույն դատարանը որոշեց. «Հանգամանքներից ելնելով՝ հայցվորի մոտ կարող է առկա լինել հայց ներկայացնելու օրինական շահ, եթե անգամ որոշումն ուղղակի ազդեցություն չի ունենում նրա իրավական վիճակի վրա: Կախված հանգամանքներից՝ շահագրգիռ կազմակերպությունը ևս կարող է ունենալ անհրաժեշտ օրինական շահ, եթե անգամ հարցի լուծումը ուղղակի ազդեցություն չի ունենում կազմակերպության կամ դրա անդամների իրավունքների վրա: Պետական մարմինների գործունեության դատական վերահսկողության անհրաժեշտությունը կարող է վճռորոշ գործոն լինել տվյալ հարցում»¹:

Մի շարք պետությունների օրենսդրությամբ հասարակական կազմակերպությունների՝ դատարան դիմելու իրավունքի իրացումը պայմանավորվում է բավականաչափ շահագրգռվածության առկայությամբ: Այս կապակցությամբ ուշադրության է արժանի Շվեդիայի փորձը, որտեղ նախկինում էկոլոգիական թույլտվությունները բողոքարկելու հնարավորություն ստանալու համար բնապահպանական կազմակերպությունները պետք է գործունեություն ծավալեին երեք տարուց ավելի և ունենային առնվազն 2000 անդամ, որպիսի հանգամանքը Եվրոպական միության արդարադատության դատարանի կողմից դիտվել է Օրիուսի կոնվենցիայի իմպլեմենտացմանն ուղղված Եվրոպական միության օրենսդրության պահանջների խախտում²: Հասարակական կազմակերպությունների համար արդարադատության մատչելիությանն առնչվող Շվեդիայի օրենսդրությունը Ղատարանի որոշմամբ փոփոխվեց: Շվեդիայի Բնապահպանական օրենսգրքի 16-րդ գլխի 13-14-րդ հոդվածների համաձայն՝ բնապահպանական կազմակերպությունները, որոնք ըստ իրենց կանոնադրությունների՝ նպատակ ունեն նպաստելու բնության պահպանությանը, շրջակա միջավայրի պաշտպանությանը, կարող են Օրենսգրքին համապատասխան բողոքարկել թույլտվությունների, հաստատումների վերաբերյալ որոշումները:

Քննարկվող հարցադրման համատեքստում ուշագրավ են Եվրոպական միության արդարադատության դատարանի ակտերը: Այդ կապակցությամբ Ղատարանի (Չորրորդ պալատ) 12.05.2011 թվականի որոշման (preliminary ruling) պատճառաբանական մասում մասնավորապես նշված է. «ԵՄ անդամ պետությունների ազգային օրենսդրությունը չի կարող սահմանափակել շրջակա միջավայրի վրա հնարավոր էական ազդեցություն ունեցող որոշումների բողոքարկման հնարավորությունն անհատական շահերի խախտման հանգամանքով և պետք է հաշվի առնի նաև հասարակական շահերը (ընդգծումը մերն է), երբ դիմումատուն պնդում է ԵՄ էկոլոգիական օրենսդրությունից բխող օրենքի խախտման փաստը: Ղատարանի սույն որոշման հիմքում ընկած է Շրջակա միջավայրի վրա ազդեցության գնահատման 85/337 դիրեկտիվի 10a հոդվածի պահանջն առ այն, որ շահագրգիռ հասարակայնության բավականաչափ շահագրգռվածություն ունեցող կամ իրավունքի խախտման փաստը մատնանշող անդամների համար պետք է մատչելի լինեն դատական պաշտպանության ընթացակարգերը: Նրանք պետք է օժտվեն որոշումների բողոքարկման հնարավորությամբ այն հարցերի առնչությամբ, որոնց վերաբերյալ 85/337

¹ Case report at NRt 1980, էջեր 569 & 575, quoted in Basse, EllenMargrethe, Report from Denmark, in The concept of interest, op. cit., p. 41.

² Case C-263/08, *Djurgården-Lilla Värtans Miljöskyddsforening v. Stockholms kommun*, Judgement of the Court (Second Chamber) of 15 October 2009.

դիրեկտիվը նախատեսում է հանրային մասնակցության պահանջ: Դիրեկտիվի 10a հոդվածի համաձայն՝ ազգային օրենսդրությունը, նախատեսելով «բավականաչափ շահագրգռվածության» և «իրավունքի խախտման» չափանիշներ, պետք է ապահովի դրանց համապատասխանությունն արդարադատության լայն մատչելիություն ապահովելու նպատակին: Եթե 85/337 դիրեկտիվում ամրագրված դրույթներն անդամ պետություններին ընծեռում են զգալի հայեցողություն ֆիզիկական անձանց համար վերոնշյալ երկու հասկացությունների չափանիշների սահմանման հարցում, ապա նույնը չի կարելի ասել շրջակա միջավայրի պահպանության հարցերով զբաղվող հասարակական կազմակերպությունների մասին: Վերոգրյալի հիման վրա հնարավոր է եզրակացնել, որ ԵՄ 85/337 դիրեկտիվը բացառում է ազգային օրենսդրությամբ այնպիսի կարգավորում, երբ արգելվում է հասարակական կազմակերպությունների կողմից ԵՄ էկոլոգիական օրենսդրության դրույթները ենթադրաբար խախտող շինարարական թույլտվությունների բողոքարկումը անհատական շահ չունենալու պատճառաբանությամբ¹:

Հարկ ենք համարում նկատել, որ եվրոպական վերոնշյալ և մի շարք այլ պետությունների օրենսդրության, դրա զարգացման միտումների, ինչպես նաև այդ պետություններում վերջին տարիներին ձևավորված դատական պրակտիկայի ուսումնասիրությունը վկայում է, որ ոչ կառավարական կազմակերպությունների համար նախատեսվում է արդարադատության լայն մատչելիություն:

IV. Վերջաբան

Ամփոփելով վերոշարադրյալը՝ կարելի է արձանագրել, որ ՀՀ գործող օրենսդրությամբ սահմանված չեն շահագրգիռ հասարակական կազմակերպությունների՝ այլոց խախտված իրավունքների կապակցությամբ դատարան դիմելու իրավունքի իրացման դեպքերը և կարգը, իսկ առկա իրավակարգավորումների պայմաններում վերջին տարիներին կայացված դատական ակտերում օրենսդրական ակտերի դրույթներին տրվել են ոչ միատեսակ մեկնաբանություններ, ինչով պայմանավորված՝ ձևավորված դատական պրակտիկան համահունչ չէ խնդրո առարկայի հետ կապված զարգացումների արդի միտումներին: Այդ կապակցությամբ արդիական են այնպիսի իրավակարգավորումների մշակումը և դրանց ներդրումը, որոնք լիարժեքորեն կհամապատասխանեն ժամանակակից միջազգային չափորոշիչներին և կբխեն այն փաստաթղթերից, որոնց միացել է Հայաստանի Հանրապետությունը:

¹ Judgment of the European Court of Justice (Fourth Chamber). Preliminary ruling under Article 234 EC, from the Oberverwaltungsgericht für das Land Nordrhein-Westfalen (Germany), In Case C-115/09, 12 May, 2011.

ИМПЕРАТИВ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ ПРАВОВЫХ ОСНОВ ЗАЩИТЫ ЭКОЛОГИЧЕСКИХ ПРАВ В РЕСПУБЛИКЕ АРМЕНИЯ В КОНТЕКСТЕ СОВРЕМЕННЫХ МЕЖДУНАРОДНЫХ ТЕНДЕНЦИЙ

Эдгар Шатирян

*Доцент Кафедры конституционного права
Ереванского государственного университета,
кандидат юридических наук*

В Республике Армения постановка вопросов, касающихся процессуальной правосубъектности общественных организаций, в частности с точки зрения института «actio popularis», приобрела актуальность в последние годы, что обусловлено процессами оспаривания в судебном порядке административных актов общественными, преимущественно экологическими организациями. Следует заметить, что вынесенные в связи с этим судебные акты не выделяются необходимым единством в применении законов, а в связи с предметом спора по разному толкуются постановления Конституционного Суда РА. Отметим, что имеющиеся в этой сфере проблемы и зачастую взаимоисключающие подходы в их отношении присущи не только Республике Армения, но и ряду иностранных государств и это обстоятельство еще более подчеркивает актуальность этих проблем и необходимость формирования единой правоприменительной практики по результатам их комплексного исследования.

В рамках данной статьи рассмотрены некоторые вопросы, касающиеся современных тенденций совершенствования внутригосударственных и международно-правовых механизмов защиты экологических прав, учитывая сформировавшуюся в этой связи судебную практику.

Можно констатировать, что действующим законодательством РА не установлены случаи и порядок реализации заинтересованными общественными организациями права на обращение в суд в связи с нарушенными правами других лиц, а в условиях существующего правового регулирования в судебных актах, вынесенных в последние годы, положениям законодательных актов давались неоднородные толкования, и обусловленная этим судебная практика не созвучна современным тенденциям развития в связи с указанной проблемой. С этой связи остается актуальным вопрос разработки и внедрения таких правовых регулирований, которые будут в полной мере соответствовать современным международным стандартам и вытекать из тех документов, к которым присоединилась РА.

THE DEMAND FOR THE BASIS OF LEGAL DEFENSE OF ENVIRONMENTAL RIGHTS IN THE REPUBLIC OF ARMENIA IN THE CONTEXT OF CONTEMPORARY INTERNATIONAL DEVELOPMENTS

Edgar Shatiryan

*Associate Professor at the YSU Chair of Constitutional Law,
Candidat of Legal Sciences*

In the Republic of Armenia the issues concerning NGOs' legal standing before the court, especially from the perspective of "actio popularis" institution, have gained actuality recently which is conditioned by the judicial procedures of challenging administrative acts by the NGOs, most of which are environmental organizations. It should be noted that the judicial acts in this respect do not manifest necessary coherence in their application of laws, and the decisions of the RA Constitutional court on the given subject matter are interpreted differently. It is worth mentioning that the fundamental issues existing in this sphere as well as controversial views thereof are inherent not only in the Republic of Armenia but also in a range of foreign states, which further highlights the actuality of those fundamental issues and the necessity of the formation of a coherent law enforcement practice based on the results of their comprehensive study.

Within the frames of the present article we referred to the contemporary tendencies of improvement of intrastate and some international – legal institutions directed to the defense of environmental rights taking into account the existing judicial practice.

To conclude, it can be stated that the RA legislation in force does not define the cases and procedure of the exercise of the right of concerned public organizations to bring cases before the court in respect to the violation of the rights of others, and in case of current legal regulations the provisions of legislative acts were given different interpretations in judicial acts made during the last years, therefore the established judicial practice is not in line with the current development trends concerning the subject-matter. In this regard, development and implementation of legal regulations corresponding to contemporary international standards and based on the documents that Republic of Armenia joined, is actual.

Բանալի բառեր – *հասարակական կազմակերպություն, Օրհուսի կոնվենցիա, դատավարական իրավասուբյեկտություն, դատական պրակտիկա, սահմանադրական դատարան, բավականաչափ շահագրգռվածություն, իրավունք, շահ, արդարադատության մատչելիություն:*

Ключевые слова - *общественная организация, Орхусская конвенция, процессуальная правосубъектность, судебная практика, Конституционный Суд, достаточная заинтересованность, право, интерес, широкий доступ к правосудию.*

Key words – *Non-governmental organization, Aarhus Convention, Legal standing before the court, judicial practice, Constitutional court, sufficient interest, right, interest, access to justice.*